

TÜRKİYE, GLOBAL CARİ DENGE(SİZLİK)LER ve KAPSAYICI BÜYÜME¹

TURKEY, GLOBAL (IM)BALANCES and INCLUSIVE GROWTH

Hatice Şehime ÖZÜTLER*

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO, Dış Ticaret (İngilizce) Programı,
haticeozutler@aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2213-3483>

ÖZ

“Global cari dengesizlikler” ve “kapsayıcı büyüme” kavramları eş-zamanlı yükselirken, iki yaklaşım arasındaki ilişki doğrudan incelenmemiştir. Oysa finansal derinlik, borç yükü, finansal açıklık gibi parametreler üzerinden büyümenin kapsayıcılığını değerlendiren pek çok çalışma vardır. Bu çalışmada “cari denge(sizlik)ler” ve “kapsayıcı büyüme” literatürü bağımsızca değerlendirilip yaklaşımların ortak kümesi çözümlenmiş; “global denge(sizlik)ler ile “kapsayıcı büyüme”nin yakın ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmış; Türkiye ekonomisi için kapsayıcı büyüme-cari denge(sizlik)ler ilişkisi bölgesel ticaretin dağılımı da dikkate alınarak çözümlenmiştir. Çalışmada cari hesap dengesinin yanında göç, güvenlik ve savunma benzeri değişkenlerin de ülke coğrafyalarına bağlı olarak kapsayıcılık üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı büyüme, Global Cari Dengesizlikler, Küresel Ekonomi, Bölgesel Ekonomi.

Jel Kodları: F32, F43, F51, H6.

ABSTRACT

Beside the literature using parameters such like financial dept, debt burden or financial openness in order to identify the inclusiveness path of an economy, the interrelation among “global imbalances” and “inclusive growth” approaches, which were also emerged at the same period, has not been recognised yet. In this study, these two approaches viewed independently with the aim of determining their intersection axis, and Turkey’s growth path has been evaluated in terms of inclusiveness and global imbalances while considering regional trade dynamics too. It is proven beside current account balance variable, complementary indicators affected by geography such as defense, security, or immigration movements mustn’t be underestimated.

Keywords: Inclusive growth, Global Imbalances, Global Economy, Regional Economy.

Jel Codes: I30, E42, O11, O21.

1. GİRİŞ

“Global denge(sizlik)ler yaklaşımı” küresel dengesizlikleri “bolluk” ve “kıtlık” kavramları üzerinden, dünya ülkelerinin toplulaştırılmış cari dengelerinin yansıması olarak yorumlayan görüştür. Kavramın yükselişi yalnızca gelişmekte olanların değil

gelişmiş ülkelerin de küresel sisteme bağlı sürdürülemez konjonktürel dalgalanmaların maliyetlerini yüklenmeye başlayışı ile eş zamanlıdır. Aslen bu kavram bir anomaliye işaret eder. Bu anomali; farklı açılardan zaman zaman gelişmişlere, zaman zaman

¹ Bu çalışma “Türkiye Ekonomisinde Kapsayıcı Büyüme ve Cari Açık İlişkisinin İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

gelişmekte olanlara öngörülemez fırsatlar ile beraber maliyetler de yükleyen aksak piyasalardır.

1990-2000 arası yüzde 2.9 büyüyen dünya ekonomisi, 2000-2017 arasında yüzde 2.8 büyümüştür. 1990, 2002 ve 2013'te dünya nüfusunun sırasıyla yüzde 36, 26 ve 11'i günlük 1.9 doların altındaki bir gelir ile hayatını idame ettirmek zorunda kalmıştır. Güney Asya'da bu oran 1990'dan 2013'e yüzde 44.5'ten 11'e düşerken; Batı Asya-Pasifik'te yüzde 62'den 3.6'ya; Avrupa-Merkez Asya'da yüzde 3'ten 1.6'ya; Sahraaltı Afrika'da yüzde 55'ten 42'ye; Latin Amerika'da yüzde 14'ten 4.5'a gerilemiştir. (World Bank, 2018) Çoğu iktisadi meselenin lokal projeksiyonunda milli gelirin yüzdesi gibi temel bir sabit üzerinden ilerlemek isabetli olsa da mesele global cari denge(sizlik)ler olunca, milli gelirleri trilyon dolarlarla ifade edilen ekonomilerin milyon dolarlık ekonomiler ile mukayese edildiği unutulmamalı ve “görelî” değil “mutlak” değerler dikkate alınmalıdır. 1992'de ABD 50,6; Euro bölgesi 51,3; (yeni sanayileşen Asya ülkelerini de kapsayan 23 ülkeden müteşekkil) sanayileşmiş ülkeler grubu ise 26,9 milyar dolar cari açık verirken Japonya 112,3; yeni sanayileşen Asya ülkeleri ise 16,3 milyar dolar cari fazla vermiştir. ABD cari dengesi 2002, 2006, 2009 ve 2017'de -458,1; -802,6; -378,4 ve -466,2 milyar dolar; Euro bölgesi cari dengesi 43,4; -12,6; -77,9 ve 442,4 milyar dolar; Asya ekonomilerinin cari dengesi ise 55,9; 89,7; 136,2 ve 151 milyar dolar şeklinde ilerlerken AB ülkeleri içerisinde Almanya sürekli fazla ve İngiltere ise sürekli artan oranlı açığı ile dikkat çekmektedir. (IMF, 2000:239; 2010:194; 2018:255) Türkiye ekonomisi cari dengesi ise 1992, 2002, 2006, 2009 ve 2017 için sırasıyla -0,97; -0,63; -31,17; -11,6 ve -49,15 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.(IMF, 2018) Yaşanan bu cari denge(sizlik) halinin büyüme üzerindeki etkisi, ülkelerin GSYH'leri üzerinden okunur. Buna göre Türkiye GSYH'si 1992, 2009, 2017'de sırasıyla 219,09; 644,47; 849,48 milyar dolar; AB GSYH'si 8,59; 17,15; 17,31 trilyon dolar; ABD GSYH'si 6,54; 14,42; 19,39 trilyon dolar; Çin

GSYH'si 0,4; 5,12; 12,01 trilyon dolar, Sahraaltı Afrika ülkeleri GSYH'si 0,37; 1,08; 1,53 trilyon dolar; Latin Amerika ülkeleri GSYH'si 1,36; 4,05; 5,49 trilyon dolar; Asya-Pasifik ülkeleri GSYH'si 6,57; 17,21; 28,23 trilyon dolardır. (IMF, 2018)

Görülen odur ki dünya ekonomisi bölgeler itibari ile büyümesini sürdürürken çeşitli dinamikler ile daha doğrusu kontrollü denge(sizlik)ler ile ilerlemiş, gelir düzeyi de küresel anlamda bu döngü içerisinde yükselmiştir. Ancak gelir seviyesi ile gelir dağılımı, eşitsizliği veya adaleti tamamen farklı kavramlardır. Zaten 2000'li yıllara kadar da gelir dağılımı kalkınma ekonomistlerinin, büyüme ise büyüme ekonomistlerinin etki alanında incelenmiştir. Bu yaklaşım ise gelişmişlik-gelişmemişlik arasındaki uçurumu gerçek ile kurgu arasına hapsedmekten başka bir işe yaramamış, bu nedenle melez bir büyüme-kalkınma yorumu olan “kapsayıcı büyüme” kavramı gelişmiştir. Yaşam koşulları özellikle yoksul kesimlerin kaynaklara erişimini kısıtladığından “kapsayıcı büyüme”; hem toplumun tüm kesimlerinin sürece katkı sağlayacak imkanlara erişimini hem de yaratılan faydanın paylaşımını garantileyen türden büyümedir. Anlaşıldığı gibi burada yükselen vurgu “beşeri” veyahut “görünmez” sermayenin yarattığı eşitsizlikler üzerinedir. Eşitsizliğin kaynağı olarak farklı çalışmalar farklı değişkenlerin kapsayıcılık analizleri içerisinde değerlendirmiş olsalar da bugüne kadar hiçbir çalışma “global denge(sizlik)ler ve “kapsayıcı büyüme”nin eş-zamanlı yükselişini incelememiş, gerek yerel gerek küresel ölçekte cari denge(sizlik)ler ile kapsayıcılık arasındaki ilişkiyi değerlendirmemiştir. Bu çalışma ile literatüre iki kavram arasındaki ilişki eklenmiş ve elde edilen sonuçlar kapsayıcılık analizlerinde coğrafi dağılımın yanında göç, güvenlik, savunma benzeri dokusal faktörlerin de çözüm kümesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri teori, dördüncü bölümü uygulama ve beşinci bölümü ise sonuç ve önerilere ayrılmıştır. Buna bağlı olarak ikinci bölüm “global

denge(sizlik)ler”; üçüncü bölüm “kapsayıcı büyüme” ile global cari denge(sizlik)ler ilişkisi; dördüncü bölüm Türkiye ekonomisinde kapsayıcılık ve cari denge(sizlik) dinamiklerini incelerken sonuç bölümünde elde edilen bulgular ve ekonomik öneriler paylaşılmıştır.

2. GLOBAL DENGESİZLİKLER

“Global denge(sizlik)ler yaklaşımı” küresel dengesizlikleri “bolluk” ve “kıtlık” kavramları üzerinden, dünya ülkelerinin toplulaştırılmış cari dengelerinin yansıması olarak yorumlayan görüştür. Chin vd. bazı ülkelerin çok yüksek cari fazlaya sahipken bazılarının çok yüksek cari açıklara ulaştığı ancak tezat şekilde dünya ekonomisinin büyüme rekorları kırdığı 1998-2008 dönemini “global dengesizlikler çağı” olarak adlandırır. (Chinn vd., 2011: 2) Temel olarak global dengesizliklerin finansal açıdan cari açık veren ülkelerle fazla veren ülkeler arasındaki kur farkından; bazı ülkelerin sürdürülebilirliği olmayan cari açıklarla büyüme trendini tercihinden (*ABD gibi*) veya cari fazla veren ülkelerin zayıf büyüme performanslarından (*Euro bölgesi ve Japonya gibi*) kaynaklandığı kabul edilir. Küresel ekonominin yalnızca basit bir finansal röntgeni gibi görünen bu tespitlerde önemli olan bu dinamiklerin artık yapısal bir probleme dönüşerek küresel ekonomiyi kilitlemiş olmasıdır. (Kennedy&Slök, 2005:48) Aslına bakılırsa daha uzak geçmişte buna benzer tartışmaların para bloklarının yarattığı dengesizlikler üzerinden yaşandığı görülür. Bu anlamıyla “global dalgalanmalar” yaklaşımıyla örtüşen bu yorumlarda Euro öncesinde dünya ticaretinin Alman Markı etrafında merkezileşen Avrupa bloğu, Dolar etrafında merkezileşen ABD bloğu ve Yen etrafında merkezileşen Güney Asya bloğundaki dalgalanmalarla şekillenmesini öngörülürken küresel çalkalanmalar bu üçlü arasındaki dengeyle ilişkilendirilirdi. (Frankel vd., 1995: 111-113) Ortalama 2000’li yıllar sonrasında yaşanmaya başlayan global dengesizlikler açısından yorumlarsak, burada asli görevi denkleştirme

mekanizmalarıyla küresel dengeye hizmet etmek olan piyasa mekanizması bizatihi dengesizliğin kaynağı olmuş, kendisini dengesizlikle var etmek veyahut da bu üç yapısal nedenden kaynaklı katılığı piyasa kanallarıyla bertaraf etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu üç seçeneği teorik olarak izah eden temel görüşler; tasarruf-yatırım özdeşliği, zamanlar-arası tutum, merkantilist tutum, global tasarruf bolluğu ve finansal bozulma yaklaşımlarıdır.

2.1. Tasarruf-Yatırım Özdeşliği

Tasarruf-yatırım özdeşliğine göre özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ($S - I$), kamu kesimi gelir-gider (bütçe) dengesi ($T - G$), cari denge CA ve $CA \equiv (S - I) + (T - G)$ olur. $((S - I) + (T - G))$ ekonominin iç dengesini, CA dış dengesini gösterirken ekonomide iç ve dış denge birbirine eşittir. Global dengesizlikleri tasarruf-yatırım denkliği üzerinden okuyan yaklaşım görüşlerini ABD’de 1980’lerde tecrübe edilen agresif vergi politikaları ile savunma harcamalarına dayandırır. Bu dönem düşen kamu gelirlerine karşılık artan giderler bütçe açıklarını yükseltmiş, bunu takip eden yıllarda da cari açık sürekli yükselmiştir. Temel denkliğe göre kamu kesiminin yarattığı dışlama etkisi özel kesimden borçlanma maliyetini yükselttiğinden kamu kesimi büyümeyi obzorve etmek mecburiyetindedir. Bu nedenle sanayileşmiş ülkelerde görülen “ikiz açıklar” bütçe açığının neden olduğu cari açıklarla izah edilir. Diğer taraftan eğer ülke henüz sanayileşme ve finansal piyasalara entegrasyon aşamasındaysa genellikle yüksek cari açıkların bütçe açıklarına neden olması beklenir. (Chinn vd., 2011:3) Chinn ve Ito küresel dengesizlikleri tasarruf-yatırım özdeşliği üzerinden incelerken ülkeleri cari dengelerini kurumsal değişkenleri dışlayacak ve kapsayacak şekilde ayrı ayrı analiz eder. Bütçe dengesi, yaşlı ve genç nüfus bağımlılık oranları, finansal derinlik, toplam volalite, ortalama büyüme oranları, petrol ihracatının yanında kurumsal değişkenler olarak hukuki ve finansal gelişmişlik düzeylerinin de cari dengeye etkileri ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre gelişmiş ülkelerde bütçe

dengesi ve kurumsal değişkenler cari denge üzerinde açıklayıcıken gelişmekte olan ülkelerde etki güçleri bulunmamıştır. Doğu Asya ülkelerinde tasarruf bolluğundan ziyade reel yatırım daralması görülmüş, hem Asya ülkelerinden gelişmiş piyasalara yönelen tasarruflar hem de gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıkları küresel dengesizlikleri karşılıklı olarak beslemiştir. Bu sayede ABD cari açık, Doğu Asya ülkeleriye aşağı yönlü baskılanan faizler eşliğinde cari fazla trendini sürdürebilmiştir. (Chinn&Ito, 2008) Global dengesizlik öngörüsünden yola çıkan bir diğer çalışmada Chinn global cari dengesizlikleri ABD'nin ikiz açıkları ve bu açıkların finansmanı üzerinden inceler. Çalışmaya göre ABD 2000 yılında GSYİH'nin %1'i kadar bütçe fazlasına sahipken bu oran 2004'te %5 açığa dönmüştür. 2004 için ülke cari açık düzeyi GSYİH'nin %5.7'sine ulaşmış, 2001'den 2004'e ikiye katlanmış, ülke borçluluk düzeyiyse GSYİH'nin %21'ine ulaşmıştır. Kamu kesimi ve hane halkı tasarruflarının düşük seyrine rağmen özel kesimin tasarrufları vergi indirimleri sayesinde yüksek seyrini korumuştur. Chinn'e göre bu kökleri cari açığın finansmanına uzanan bir sarmaldır. ABD için en kritik ülkeler Çin ve sonrasında Doğu Asya ülkeleridir. Çünkü cari açığın finansmanı ülkenin Çin karşısında rekabetçi kur politikası uygulamasına imkan vermezken bütçe ve dış ticaret açıkları için borçlanma en kritik meseledir. Dış ticaret açığının üçte biri petrol ürünlerinden kaynaklandığından karşılıklı bağımlılığı kırmanın yolu cari denge değil bütçe odaklı bir hedeflemeden geçmelidir. Çünkü dolar ancak böyle olursa dolaylı yoldan değer kaybederek tüketim ve faizleri baskılayacaktır. Yani ülkede bir tasarruf kıtlığı vardır ancak bu kıtlık kamu kaynaklıdır. Kamu kesiminin borçlanma gereğine bağlı olarak kredi talebi ve faizler yükselse de tasarrufların yatırıma dönüşme oranında hızlı düşüşler beklenmelidir. Çünkü global cari dengesizliklerin kaynağı Çin, Doğu Asya veya cari fazla sahibi Avrupa'daki tasarruf bolluğu değil cari işlemler kompozisyonu dönüştürme kabiliyetini kaybeden ABD ekonomisidir. (Chinn, 2005)

2.2. Zamanlar-arası Yaklaşım

Zamanlar-arası yaklaşımda gelecek dönem üretiminin bugüne endeksli getirisi bugünkü tüketime eşittir. Tüketim bu yüzden verimlilik, yatırımlar ve kamu harcamalarına duyarlı olan faizlere ve üreticilerin gelecek beklentilerine bağlıdır. Yani gelecek dönemden beklenen büyüme performansı cari tüketim birebir ilişkilidir. Ekonomik beklentilerin başarılı yönetimi tüketim eğiliminde sürekli artışa neden olacağından maliyeti de cari açık olacaktır. Chinn vd.'ne göre 1990 sonrası Amerika ekonomisi bunun en iyi örneğidir. O dönem ekonominin geleceğine duyulan güven ve güçlü verimlilik beklentisi önce ülkenin tüketim eğilimini sonrasında cari açığını ikiye katlamış, kötü bir örnek olarak da ABD'nin üretim kalıbına dönmüştür. Bu üretim kalıbı tüketim için daha fazla ithalat daha az ihracattan oluşur. Zamanlar-arası yaklaşıma göre 2008-2009 krizine kadar sürekli yükselen cari açıkların sadece tek merkezli izahı anlamsızdır. Çünkü ülkenin 1990 sonrasındaki cari dengesizliklerinde kamunun düşük borçlanma payıyla piyasa yapıcı olmadığı ancak 2000 sonrasında tam tersine özel kesimin kıymetli varlık talebi değil küresel anlamda merkez bankaları arası yüksek borçlanmalar ve tahvil ihraçlarının piyasayı yönlendirdiği görülür. Bunun anlamı özeldir ABD genelde küresel sermaye akımlarının kar motivasyonu ile değil küresel bir optimizasyon prensibi ile hareket ettiği için. Bu süreç global cari dengesizliklerin arkasındaki devlet destekli zaruri motivasyonu göstermektedir. (Chinn vd., 2011: 4-5) Engel ve Rogers ise global dengesizliklerin ve ABD'nin kronik cari açıklarının zamanlar-arası yaklaşımla izahının yetersizliğini savunarak küresel sermaye akımlarının bu süreçteki etkisini gösterir. Zamanlar-arası yaklaşımda uzun dönemli cari denge, ülkenin bugün dünya büyümesinden aldığı paya göre beklenen gelecek dönem büyümesine bağlıdır. Oysa Amerika'da büyüme beklentisi geçmiş 20 yıla mukayeseye mütevazı, reel kurlar ise cari dengede kırılma yaratmayacak oranda gelişmiştir. Yani geleceğe dönük olumlu beklentilerin yükselen cari açığı açıklama

ihtimali yoktur. Fakat beklentilerin ABD ekonomisine göre değil de G-7'ye göre şekillendiği kabul edilirse her şey anlam kazanır. Beklentiler G7'ye göre şekillendiğinde sürekli yükselen ABD açıklarının kaynağı global dengesizliklerle baskılanan dünya büyümesidir. Doğu Asya kaynaklı tasarruf bolluğu ile Çin eksenli yüksek büyüme trendine bağlı olarak bu ülkeler de global cari dengesizliklerin belirleyicileridir. Yani cari açıkların finansörü ve nominal kurların belirleyicileri olmaları nedeniyle en az ABD veya G7 kadar Doğu Asya ve Çin eksenli parasal akımlar da bu dengesizlik çağına konumludur. (Engel&Rogers, 2006) Aslında Engel ve Rogers burada finansal pozisyonları da denkleme dahil ederek sermaye hareketleriyle genişletilmiş zamanlar-arası bir global dengesizlikler yaklaşımı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, önceleri finansal hareketleri anlamsızlık derecesinde ihmal ettiğinden yalnızca geçmiş dönem cari hesap bileşenlerinin etki gücü analizinde tercih edilirken, bu sayede geleceğe dönük küresel beklentilerin küresel finans ve ticaret akımları üzerindeki etkileri de denklemdaki yerini almıştır.

2.3. Merkantilist Tutum

Global cari dengesizlikleri ülkelerin merkantilist tutumlarıyla açıklayan görüşler de mevcuttur. Doğu Asya ülkeleri izledikleri ihracata dönük sanayileşme stratejisi nedeniyle sürekli cari fazlaya eşlik eden yüksek büyüme oranları yakalamış ancak 1990'ların ikinci yarısında yüksek tasarruf oranlarına rağmen yatırımlar hızla daralıp ülke para birimleri hızlıca değer kaybetmiş ve 1997 krizinin ardından kurlar ancak merkez bankası müdahaleleriyle düşük seviyelerde istikrara kavuşturulabilmişti. Merkantilist görüş buradan hareket ile yatırımları aşan tasarruf eğilimini hem kronik cari fazlaların hem de global dengesizliklerin nedeni olarak yorumlar. Tutarlılık taşısa da bu yorum global dengesizlikler probleminin en fazla bir yarısını açıklayabilir. Çünkü problemin diğer yarısı olan ABD ve İngiltere gibi ülkelerin neden sürekli açıklarla büyümeye devam ettiklerini izah etmez. Ancak bu

görüş Merkez Bankalarının rezerv eğilimiyle revize edilip ihtiyat güdüsüyle yorumlanırsa daha tutarlı sonuçlar verir. Yani bireylerin bir sigorta olarak tasarruflarını, Merkez Bankasının ihtiyat güdüsüyle rezervlerini eşzamanlı yükseltmesi hem cari fazlanın sürdürülebilir boyutu aşmasının hem de global dengesizlik yaratacak boyuta ulaşmasının nedeni olmaya daha yakındır. (Chinn, 2013: 72-73) Dooley, Landau, ve Garber de global dengesizlikleri merkantilist yaklaşımla yorumlarken sermaye hesabı ve ticaret hesabı ülkeleri ayırımından yola çıkarlar. Buna göre Doğu Asya ülkeleri ticaret hesabı ülkeleriye ABD merkezde olarak Avrupa, Kanada ve Latin Amerika ülkeleri sermaye hesabı ülkeleridir ve ticaret hesabı ülkesi olan pek çok ülke Bretton Woods sonrasında coğrafi konumları veya piyasa güçleriyle sermaye hesabı ülkelere dönüşmüştür. Aslında son yirmi yılda Doğu Asya ülkelerindeki ekonomik gelgitler de onların sermaye hesabı ülkelere dönüşme sancılarınıdır. ABD'nin cari açıklarını finanse etmek pahasına tercih edilen düşük kura dayalı ihracat odaklı sanayileşme stratejisi aslında bu ülkelerin Amerikan piyasalarına girme araçlarıdır. (Dooley vd., 2003) Bu dönem bitip Merkez Bankalarının rezervleri tekrar yükselince bu ülkelerin tasarrufları 2003 sonrasında hızlıca ABD piyasalarına akmaya başladığından yine yeni bir global dengesizliğe neden olmuş, merkantilist güdülerle başlayan bu süreç Doğu Asya finansal sistemini kurumsallaştırıp yatırım için gerekli güven ortamını desteklemiştir. (Chinn vd., 2011: 6)

2.4. Global Tasarruf Bolluğu

Tasarruf bolluğu hipotezi teoride basit açık ekonomi modeli ile izah edilirken, pratikte ABD'nin artan cari açığına karşılık düşük seyir izleyen reel dünya faizlerinin yorumudur. Aslında burası tasarruf bolluğu ve ikiz açık hipotezleriyle eş mi yoksa zıt yönlümü belirsizdir. Bu yoruma göre ABD'de izlenen genişletici maliye politikaları Doğu Asya'daki yatırım darlığı ile birleşerek bugünkü global dengesizliklere neden olmuş, reel faizler de bu nedenle aşağı yönlü baskılanmıştır. Yani

ABD ekonomisinde sağlanamayan dış denge dış kaynaklıdır ve bu nedenle de 2000 sonrasındaki global dalgalanmalar yüksek getirili varlık talepleri göz ardı edilerek izah edilebilir. Bu yoruma göre petrol ihraç eden ülkelerdeki finansal piyasaların yetersizliği, kurumsal eksikleri veya bireylerin farklı motivasyonları bu ülkelerde tasarrufları önce hızla yükseltmiş sonrasındaysa bu tasarrufların başta ABD olarak diğer gelişmiş piyasalara yönelmesiyle küresel ölçekte farklı bir büyüme motifi yaratmış, global dengesizlikler bu anlamıyla süreğen konuma gelmiştir. (Chinn vd., 2011: 6-7) Caballero, Farhi ve Gourinchas de global dengesizlikleri bu yorum üzerinden değerlendirirken bu görüşü varlık fiyatlarıyla ilişkilendirip daha geniş bir çözümlenme yaparlar. Global dengesizlikler döneminde ABD cari açıkları artarken eş zamanlı olarak ülkenin hem uzun vadeli reel faiz oranları düşmüş hem de varlıklarının global portföy içerisindeki payı yükselmiştir. Bu bir anomalidir ve kaynağı farklı ülke veya bölgelerin reel yatırımlarını finansal varlıklara dönüştürme kapasitelerindeki farklılaşmalardır. Sonuçta finansal getirilere bağlı sermaye kapitalizasyon oranı farklılıkları, tasarrufları global dengesizlikler yaratacak şekilde yönlendirmiştir. (Caballero vd., 2008)

2.5. Finansal Bozulmalar

Global dengesizlikleri finansal bozulmalar ile izah eden çalışmalar, piyasaları ilk olarak gelişmişlik-gelişmemişlik, sonrasında ise kurumsal değişkenler ve verimlilik göstergeleri üzerinden tasarruf bolluğu ile ilişkilendirirler. Gelişen piyasalarda görülen bozulmalar, bu ülkelerin yurt içi tasarruflarını gelişmiş piyasalara yönlendirmelerine neden olur. Bu ortamda gelişmiş ülke piyasalarında da bozulmalar yaşanır ise varlık balonları ortaya çıkar ve iki uçlu bir dengesizlik oluşur. Tam burada Lucas Paradoksu devreye girer ve risk fiyatlanamaz. Asimetrik bilgi, beklentiler, finansal regülasyonlar gibi pek çok faktör burada etkilidir. Bu nedenle global dengesizliklerin yönetiminde tercih edilen politikalar, küresel dengesizliklerin yönetiminde sadece ikinci en iyi

politikalarıdır. Çünkü buradaki temel mesele sistem aksaklıklarının giderilmesi değil sürdürülemez cari dengesizliklerin yüksek hacimli işlemler üzerinden yönetimidir. (Chinn vd., 2011: 7-8)

3. KAPSAYICI BÜYÜME VE GLOBAL CARI DENGESİZLİKLER İLE KAPSAYICILIK İLİŞKİSİ

Bu bölüm iki alt başlıktan oluşuyor. İlk bölümde teorik açıdan “kapsayıcı büyüme” kavramı ve literatürü, ikinci bölümde ise “kapsayıcı büyüme” ile “global dengesizlikler” yaklaşımlarının ortak paydaları tespit edilecektir.

3.1. Kapsayıcı Büyüme ve Literatüre Genel Bakış

Birleşmiş Milletler tanımına göre kapsayıcı büyüme; hem toplumun tüm kesimlerinin sürece katkı sağlayacak imkanlara erişimini hem de yaratılan faydanın paylaşımını garantileyen türden büyümedir. Yaşam koşulları, yoksul kesimin kaynaklara erişimlerini potansiyel olarak kısıtlar. Bu nedenle kapsayıcı türden bir büyüme için büyüme sürecinin herkese fayda sağlaması yanında yoksul kesimin, özellikle fırsatlara erişimlerini, fayda yaratma veya yarattıkları faydadan faydalanma imkanlarını kısıtlayan dezavantajların ortadan kalkması, en azından hafiflemesi gereklidir. (UNDP, 2018) Kapsayıcı büyüme yoksullukta hızlı, sürdürülebilir bir düşüş için bireylerin katılım ve büyümeden pay alma imkanlarını destekler. Hızlı büyüme şüphesiz yoksulluğun düşürülmesinde önemlidir fakat bu büyümenin uzun vadede sürdürülebilir olabilmesi için sektörel açıdan geniş tabanlı, işgücü açısından ise kapsayıcı olması gerekir. Örneğin on yıl boyunca büyümesini sürdürmüş fakat yoksullukla mücadelede kayda değer gelişim gösterememiş bir ülke genel olarak büyüme stratejisinin kapsayıcılığı, özel olarak ise şirketler dahil ülke yerleşiklerine sunduğu fırsat eşitliği üzerine odaklanmalıdır. Farklı bir örnek hammadde zengini ülkelerdir. Yeraltı kaynakları bir endüstri olarak yüksek istihdam yaratamadığından hammadde

kaynaklarından bağımsız olan sektörler Hollanda Hastalığı*'nın etkileri sonucunda ısınma dönemlerinde büyük sıkıntı yaşarlar. Bu nedenle hammaddeden bağımsız sektörlerin yoksul-yanlısı olarak hareket edebilmeleri için ilk önce önlerinde duran kısıtlamaların iyi analiz edilmesi gerekir. Bununla birlikte çok düşük gelir ve büyüme oranlarına sahip ülkelerde esas mesele yüksek büyümeye odaklanmak değil büyüme prensiplerinin doğru belirlenmesidir. Sonuçta anlaşılacağı gibi aralarındaki etkileşim nedeni ile kapsayıcı türden büyüme yorumu büyümenin hızı ve motifi ile aynı anda ilgilidir. (Ianchovichina, 2008) Tablo 1 literatürde bugüne kadar incelenen temel bileşenlerin özeti.

Ravallion ve Chen yoksul yanlısı büyümenin ölçümünde yoksulluk düzeyindeki değişimleri izleyen Watt indeksinden yararlanıp bu indeks üzerinden 'büyüme etki eğrisi'ne ulaşırlar. Bu eğri hem gelir grupları başına düşen yüzde büyümeyi hem de büyümenin getirilerinin dağılımını yansıtır. (Ravallion&Chen, 2003: 93-99) Bhalla'ya göre kapsayıcılık birinci dereceden verimli-verimsiz istihdamla ilişkilidir. Hindistan'daki düşük işsizlik ile yüksek yoksulluk arasındaki paradoks bunun ispattır. Bhalla kapsayıcılığı bölgesel, sektörel, bireysel olarak gelir ve besin yoksulluğu kriterlerine göre incelemiştir. (Bhalla, 2007) Ianchovichina ve Lundstrom kapsayıcılığı üç kriterle değerlendirir.

Ülkenin geçmiş dönem büyüme dinamiklerinin verimlilik, istihdam, yapısal dönüşüm, trend ve kırılmalar üzerinden analizi; iktisadi aktörlerin işçi-işveren, sektör, şirket büyüklüğü, coğrafya ve bölge (kent-kır) dağılımlarına göre gelir analizleri; ve son olarak, kapsayıcılık açısından öne çıkan grupların önündeki kısıtların tespiti. (Ianchovichina&Lundstrom, 2009) Habito'ya göre yoksullukta belirgin düşüşe öncülük eden büyüme kapsayıcıdır. Habito Asya ülkelerini araştırdığı çalışmasında yoksulluğun gelirden bağımsız boyutları ile ülkeler arasında büyüme ve yoksulluk performanslarını büyümenin sektörel dağılımı, yönetim biçimi, kamu yatırımlarının içeriği, büyüklüğü ve şeklini dikkate alınarak değerlendirmiştir. (Habito, 2009) Kakwani ve Pernia yoksul yanlısı büyümeyi damlama (trickle-down) etkisiyle açıklarken verimlilik ile eşitlik arasında bir trade-off olduğunu ve bunun ancak yoksul yanlısı politikalarla kırılacağını savunurlar. Onlara göre yoksul yanlısı olan büyüme aynı zamanda kapsayıcıdır. Yoksul kesimin ekonomik aktivitelere katılımını ve pozitif getiri sağlamasını temin eden her tür büyüme "yoksul yanlısı" olduğu kadar kapsayıcıdır da. Büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisi, ortalama gelir ve gelir dağılımındaki etkilerin ayrı ayrı ölçümüyle izlenebilir. (Kakwani&Pernia, 2000)

* Hollanda hastalığı, ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasına denir. İlk olarak 1960'lı yıllarda Hollanda'da doğal

gaz bulunması sonucunda gözlemlendiği için Hollanda Hastalığı adını almıştır. Detaylı bir araştırma olmamakla beraber işçi dövizleri ve dış yardımların da bu duruma yol açtığı söylenebilir.

Tablo 1: Kapsayıcı Büyüme Yaklaşımlarına Toplu Bakış

	Yoksulluk	Eşitsizlik	Büyüme	Üretken İstihdam	Kabiliyet/Yeterlik	Cinsiyet Eşitliği	Altyapı Erişimi	Sosyal Korunma	Katılım	Hedefli Politika	Sosyal Hizmetler	İyi Yönetişim	Fırsatlar	Yatırım Engelleri	Büyüme Getirisi	Sürdürülebilirlik	Çevre+kuşak
Ravallion, Chen (2003)	X																
Bhalla (2007)	X			X	X												
Ianchovichina, Lundstrom (2009)	X		X	X										X			
Habito (2009)	X																
Kakwani, Pernia (2000)		X			X					X							
White, Anderson (2001)		X															
Kakwani, Khandker, Son (2004)	X	X	X														
Son, Kakwani (2008)	X	X	X														
Kraay (2004)	X	X															
Ali, Son (2007)		X											X				
Grosse, Harttgen, Klasen (2008)	X	X			X												
Son, Kakwani (2005)		X	X														
Klasen (2010)		X											X				
Raunyar, Kanbur (2010)		X	X		X			X	X				X		X		
McKinley (2011)	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X					
WEF (2017)	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X				X	X	

Kaynak: Rafael Ranieri and Raquel Almeida Ramos, “Inclusive Growth: Building Up a Concept”, **International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG)**, Working Paper No. 104, March 2013, p. 18’den yararlanılarak geliştirilmiştir.

White ve Anderson’a göre yoksul yanlısı büyümede yoksul kesimin ilave gelirden aldığı pay nüfusa oranla yüksektir ve geçmişle mukayese edilirse oransal olarak yükselme eğilimindedir. Büyüme ile gelir adaleti arasında bir trade-off varken yoksul yanlısı büyümede gelir dağılımı düzenleyici politikalar büyümeden daha etkilidir. Ülkenin dışa açıklığı tüm nüfus için getiri sağlarken yoksul yanlısı politikalar, sınırsız ekonomik özgürlük merkezli değil yoksulluk merkezli yönetim üzerine tesis edilebilir. (White&Anderson, 2001) Kakwani, Khandker ve Son’a göre yoksul yanlısı büyüme; yoksulluğa denk büyüme oranının artan fonksiyonuken bu oran yükseldikçe yoksulluk oranı düşüşe geçer. Büyüme görelisi yoksul yanlısı ise yoksul olmayan kesimin kazanımı, yoksul kesimin üzerindedir. Mutlak yoksul yanlısı büyümede ise yoksul ve yoksul olmayan kesimin kazanımları başa baş veya yoksul kesimin lehinedir. (Kakwani vd., 2004) Son ve Kakwani yoksul yanlısı büyümenin mutlak ölçümünden yola çıkıp panel analizle coğrafi konum, enflasyon, tarımın milli gelirdeki payı, ticari açıklık ve hukuk

sistemini test ettikleri çalışmalarında düşük enflasyonun yoksul yanlısı olduğunu tespit etmiştir. (Hwa&Kakwani, 2008) Kraay yoksul yanlısı büyüme, ortalama ve görelisi gelir üzerinden incelemiş, büyüme ile yoksulluk arasında herhangi bir trade-off ilişkisi olmasa da ortalama geliri yükseltmek için fikri-mülki haklar ile kurumsal gelişim ve makroekonomik istikrarı hedefleyen uluslararası ticaret politikalarının önemini vurgulamıştır. (Kraay, 2004) Ali ve Son büyümenin kapsayıcılığını sosyal refah benzeri bir sosyal imkanlar fonksiyonuyla tanımlamıştır. Sosyal imkanlar fonksiyonunun, nüfus için ulaşılabilir ortalama imkanlar ve imkanların toplum kesimleri arasındaki dağılımına bağlı olduğunu savunan Ali ve Son, ayrıca bir “imkanlar indeksi” oluşturmuş ve bu indeksin ülkelerin kendi gelişmişlik ve sosyoekonomik dokularına göre şekillenip revize edilmesi gerektiğini savunmuştur. (Ali&Son, 2007) Grosse, Harttgen ve Klasen “büyüme etki eğrisi”, “Ravallion-Chen ölçüsü” ve “yoksulluğa eş büyüme oranı” hesaplamalarını eğitim, doğum oranı, açılma, biyolojik gelişim gibi büyümenin

gelirden bağımsız refah göstergeleriyle genişletmişlerdir. Onlara göre büyümenin gelirden bağımsız göstergelerindeki görece değil fakat mutlak değişimler yoksul yanlısı büyümenin temelidir. (Grosse vd., 2008) Kakwani ve Son mutlak yoksul yanlısı tanımını benimserken büyümenin kapsayıcılığını fiili hükümet programları üzerinden ölçen bir “yoksul yanlısı politika indeksi” kurmuştur. Onlara göre ekonomik ve sosyal politika tercihlerinde doğru olan gölge hedef üzerinden temel hedefe ulaşılmasıdır. Öncelikle hedef bir alt grubun gelişimini destekleyici politikalar uygulanıp elde edilen kazanımlar hedef kitlenin kendi içerisinde ve tüm nüfusa mukayeseli kazanımları üzerinden ölçülmeli, farklı hedef kitlesi olan programlar arasında yoksullukla mücadele gücü en yüksek olanı tercih edilmelidir. (Kakwani&Son, 2005) Klasen kapsayıcılığın ayrımcılık karşıtı ve dezavantajları azaltıcı iki farklı alt vurgusu olduğunu savunur. Çünkü iktisaden “kapsayıcı küçülme” gibi bir ifadeye ihtiyaç duyulmazken “kapsayıcı büyüme” gibi bir toplumsal hatta küresel bir ihtiyaç arayışı vardır. Ayrımcılık karşıtı boyut “süreç” vurguludur ve kasıt, toplumsal kesimlerin büyümeye katılma imkanına erişmesidir. Dezavantajları azaltıcı boyut “çıktı” vurguludur ve hedef, büyüme aracılığı ile sosyal refah imkanlarının yoksulların lehine gelişimidir. Kapsayıcı politikalar için ise revize edilebilir spesifik sorular ile ilerlemek gerekir. (Klasen, 2010) Rauniyar ve Kanbur “yoksulluğun büyüme elastikiyeti”nden yararlanıp birim gelir artışının birim yoksullukta yaptığı değişimi “büyümenin kapsayıcılık derecesi” olarak tanımlarken, yoksul yanlısı ve kapsayıcı büyümeyi birbirinden ayırırlar. Gelir dağılımında iyileşme yaratan büyüme kapsayıcı ve de

yoksul yanlısıyken, büyümeye gelir dağılımındaki bozulma eşlik ederse büyüme kapsayıcı değil ancak yine de yoksul yanlısıdır. Çünkü büyümenin getirileri (eğitim, sağlık, alt yapı yatırımları vb. ile) gelirdeki bozulmayı telafi edip yoksulluğu dolaylı şekilde düşürür. Yani büyüme ve kalkınma yaklaşımlarında kapsayıcı olan aynı zamanda yoksul yanlısıyken, yoksul yanlısı olan kapsayıcı değildir. (Rauniyar ve Kanbur, 2010) McKinley büyüme, verimli istihdam ve iktisadi altyapı göstergeleri; gelir ve cinsiyet eşitliği göstergeleri; beşeri sermaye göstergeleri ve sosyal güvenlik göstergeleri üzerinden tanımladığı bileşik bir kapsayıcı büyüme indeksi oluşturmuştur. Buna göre kapsayıcı büyüme; ekonomik açıdan sürdürülebilirlik ve ekonomik imkanların gelişimi üzerinden, sosyoekonomik açıdan ise toplumsal katılımı etkileyen bir kaldıraç gibi bireyin büyüme süreci ve fayda paylaşımındaki payını yükseltir. (McKinley, 2010) Dünya Ekonomik Forumu da 2015’ten günümüze yıllık raporlar ile birlikte yıllara göre farklı bileşenlerden oluşan bileşik kapsayıcılık endeksleri yayınlamıştır. En güncel 2017 raporunda kapsayıcı büyüme her biri farklı alt bileşenlerden oluşan yedi temel bileşenle kurulu bir endeksen, “ulusal temel performans indeksi” de tamamlayıcı mahiyetli bir yan endekstir. (Samans vd., 2017) Sonuç olarak “kapsayıcı büyüme indeksi” bir ülkenin belirli bir döneme ait küresel konumunu yansıtırken, ülkelerin zamanla kendi içlerinde geçirdikleri dönüşümü “ulusal performans indeksi” yansıtır.*

* **Kapsayıcı büyüme indeksi:** 1) Eğitim, öğretim ve beceri: a) erişim, b) kalite ve c) eşitlik; 2) Temel ihtiyaçlar ve altyapı: a) temel ve dijital altyapı, b) sağlık hizmetleri ve altyapısı; 3) Yolsuzluk ve borçluluk: a) politik ve mesleki etik, b) borç konsantresi; 4) Real yatırımların finansal aracılık faaliyetleri: a) finansal sistem kapsayıcılığı, b) işletmelerin aracılık faaliyetleri; 5) Varlık inşası ve girişimcilik: a) küçük işletme sahipliği, b) ev ve finansal varlık sahipliği; 6) İstihdam ve işgücü karşılıkları: a) üretken istihdam, b) ücret ve ücret-

dışı karşılıklar; 7) Mali transferler: a) vergi hukuku, b) sosyal güvenlik. **Ulusal performans indeksi:** 1) Büyüme ve gelişme: a) kişi başına düşen gelir, b) istihdam, c) işgücü verimliliği, d) sağlıklı yaşam beklentisi; 2) Kapsayıcılık: a) ortalama hane halkı geliri, b) yoksulluk sınırı, c) gini- gelir, d) gini-zenginlik; 3) Kuşaklararası eşitlik ve sürdürülebilirlik: a) toplulaştırılmış net tasarruflar, b) GSYH’nin yüdesi olarak kamu borçluluk düzeyi, c) bağımlılık oranı, d) milli gelirin karbon yoğunluğu.

3.2. Global Cari Dengesizlikler ve Kapsayıcı Büyüme İlişkisi

Global cari dengesizlikler ve kapsayıcı büyüme ilişkisi, birinci dereceden büyümeye izafe edilen anlam ile ilişkilidir. İncelenen çalışmalara göre kapsayıcı

büyüme; kalkınma hedefli, kurumsal gelişme ve entegratif finans mekanikli bir model olarak tanımlanabilir. Tablo 2 literatürde global dengesizlikler ve kapsayıcı büyüme konulu çalışmalarda incelenen alt başlıklara göre bu iki konunun kesişim kümesini yansıtır.

Tablo 2: Kapsayıcı Büyüme ve Global Cari Denge(sizlik)ler Dinamiği

Kapsayıcı Büyüme	Ortak Payda	Global Cari Denge(sizlik)ler
Sürdürülebilir, kesintisiz büyüme oranı	<i>Büyüme Motifi</i>	Tasarruf- yatırım ilişkisi
İktisadi yakınsama ve gelir adaleti		Enflasyon, kur, faiz ilişkisi
Paydaşları yükseltilmiş büyüme sürümü		Dış ticaret hadleri, talep yapısı
Finans uygulamalarında tabana yayılım	<i>Finansal Sistem</i>	Finansal gelişmişlik/bozulmalar
Sosyal refah fonksiyonunda gelişim	<i>Kamu Maliyesi</i>	Disipline sürdürülebilir politikalar
Sosyo-ekonomik entegrasyon	<i>Entegrasyon</i>	Ekonomik entegrasyon
Normatif yorumlanır (katılımcılık vb.)	<i>Kurumlar</i>	Tedarik zinciri tipi yorumlanır

Kaynak: Yazarın derlemesidir.

Tablonun orta sütunu paylaşılan üst başlıkken “kapsayıcı büyüme” ve “cari denge” sütunları bu iki yaklaşımda farklılaşan vurguları yansıtır. Büyüme motifi, finansal sistem, kamu maliyesi, entegrasyon ve kurumlara atfedilen görevler “kapsayıcı büyüme” ve “global dengesizlikler” yaklaşımlarına göre farklılık taşıyor olsalar da her iki konunun ortak paydalarını teşkil eder. Buraya kadar incelenen literatür çalışmalarına göre “kapsayıcı büyüme”de büyüme motifi sürdürülebilir kesintisiz büyüme oranında, mikro-makro iktisadi yakınsamayı yani gelir adaletini hedefleyen ve aynı zamanda da ekonomik paydaşları yükseltilmiş bir büyüme sürümüdür. Diğer taraftan “global dengesizlikler” yorumlarında büyüme motifi tasarruf-yatırım dengesi, enflasyon-kur-faiz ilişkisi ve bunlara bağlı gelişen dış ticaret, talep ve tüketici profili üzerinden tanımlanır. Finansal sistem kapsayıcılık açısından tabana yayılan hizmetlerin ötesinde, finansal getirilerdir. Global dengesizlikler açısından mercek altına alınan mesele finansal gelişmişlik veya bozulmalar üzerinden tanımlanan anomalilerdir. Kamu maliyesi iki yaklaşımın bir diğer ortak paydasıdır. Kapsayıcılık açısından kamu maliyesinde önemli olan sosyal refah fonksiyonunda yarattığı doğrudan veya dolaylı gelişim çizgisiyken, global dengesizlikler açısından

kamusal disiplin ve sürdürülebilirlik temel bileşenlerdir. Çünkü global dengesizlikler içerisindeki temel mesele, cari açık ve cari fazla ülkeleri arasındaki parasal akımın çevrilebilirliğidir. Entegrasyon da iki yaklaşımın farklı alt başlıklar ile ele aldığı bir diğer konudur. Kapsayıcılık açısından bireylerin fayda yaratma süreçlerine katılımları dahil, fayda paylaşımını hedefleyen sosyoekonomik bir entegrasyon vurgusu varken, global denge(sizlik)lerde tek vurgu ekonomik entegrasyonadır. Bu anlamda mikro veya makro düzeyde iktisadi yakınsama gibi öncelikli bir hedef yoktur. Kurumlar; kapsayıcılık açısından normatif dokularıyla analiz edilirken global denge(sizlik) analizlerindeki önemleri, küresel tedarik zincirindeki konumlarıyla ilişkilidir.

4. UYGULAMA: TÜRKİYE, GLOBAL CARİ DENGESİZLİKLER, KAPSAYICI BÜYÜME VE BÖLGESEL SENARYOLAR: AVRUPA, ORTA DOĞU, KARADENİZ VE ATLANTİK HAVZALARI

4.1 Veri Seti ve Kapsam

Başlangıç olarak uygulamada karşılığı olan temel iktisadi göstergelerden müteşekkil geniş bir veri seti hazırlanıp veri seti baz yılı

2009 olarak deflate edilmiştir. Çalışma her bir gösterge için 1997-2016 arası kapsayan yıllık TL'ye dönüştürülmüş yirmi gözlemden oluşmaktadır. Eğitim, sağlık, savunma, faiz dışı fazla ve cari hesap verilerine BUMKO; rezerv oranlarına TCMB; bölgesel ticaret, GSYİH, enerji, işsizlik, mevduat faiz getirisi ve yatırım düzeylerine TUIK; global cari denge serisine IMF; ücret düzeylerine OECD ve GİNİ katsayısında Solt'un (Solt, 2017) hesaplamalarından yararlanılmıştır. Çalışmada ücret düzeyi, gini katsayısı ve afetgocsavas tanımlı değişkenlere endeks bazlı olarak ulaşıldığından bu endeks değerler modellemelerde 'gölge değişken' olarak yer almıştır. Bu nedenle ücret ve gini katsayılarında olumlu gelişme yaşanan veya nötr geçen yıllar 1 ve kötüleşme yaşanan yıllar 0 olarak kodlanırken afetgocsavas değişkeni için de benzer şekilde afet, göç, darbe ve savaş etkisi altındaki yıllar 1 ve nötr yıllar 0 olarak kodlanmıştır.

4.2. Yöntem

4.2.1. ADF Birim Kök Testi Sınaması

Regresyon analizleri zaman serilerinin aynı dereceden durağan olduğu varsayımına dayandığından anlamlılık testleri de bu koşullarda tutarlıdır. Ortalaması, varsyanısı ve otokovaryansı zaman kesiti boyunca sabit olan stokastik süreç düşük oranda durağandır, yani bu türden seriler zamanla değişmezler. Zayıf durağanlık; enformel olarak, zaman serilerinin belirli gecikmelerdeki otokorelasyonlarını yansıtan grafiklerden oluşan zaman serisi korelogramıyla test edilebilir. Durağan serilerde korelogram hızlıca sivrilişip

sonlanırken durağan olmayan serilerde yavaş yavaş sonlanır. Tamamen rastlantısal serilerin birinci ve diğer tüm gecikmelerinde otokorelasyon sıfırdır. Formel olarak bir serinin durağanlığı birim kök içerip içermediği test edilerek tespit edilebilir. Bir zaman serisi trend veya fark durağan olabileceği gibi Dickey-Fuller ve augmented Dickey-Fuller testleri durağanlık analizlerinde kullanılan en temel testlerdir. Trend durağan seriler deterministik trende sahipken fark durağan seriler değişken veya stokastik trende sahiptir. Serilerin aynı dereceden durağanlıkları önemlidir. Çünkü aynı düzeyde durağan olmayan serilerle kurulan regresyonun anlamı; aslında aralarında uzun dönemli ilişki olmayan serilerle, istatistiksel hatalı model kurulması demektir. Sonuçta regresyon yüksek anlamlılığa sahip olsa da aslında hatalıdır ve bu nedenle "sahte" veya "yanıltıcı" regresyon" olarak tanımlanır. (Gujarati, 2003:830) Bu nedenle zaman serilerinin durağanlıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ile sınıanmıştır. $\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$ uyarınca $Y_{t-1} = (Y_{t-1} - Y_{t-2})$ şeklinde ilerlerken ϵ_t ; beyaz gürültü hata terimidir. Burada uygun gecikme uzunluğu sınama yoluyla belirlendiğinden hata terimi de ardışık olarak ilişkisizdir. ADF testinde $\epsilon_t = 0$ hipotezi test edilirken DF kritik değerlerine göre anlamlılık sınaması yapılır. ADF testinde boş hipotez; serilerin durağan olmama yani birim kök içerme durumuyken alternatif hipotez; serilerin durağan olması yani birim kök içermemesi durumudur. (Gujarati, 2003:814-818)

Tablo 3: Zaman Serileri Birim Kök Testleri

<i>Açıklama</i>	<i>Değişken</i>	<i>Normal Düzey</i>	<i>McKinnon Kritik Değeri</i>	<i>Olasılık</i>
GSYİH	Y	-4.651502	-3.040391	0.0020
Türkiye Cari Hesap Dengesi	Tr.CD	-3.262505	-3.081002	0.0361
Global Cari Hesap Dengesi	Glb.CD	-3.671554	-3.040391	0.0146
Türkiye Enerji Dengesi	Enj	-4.524469	-3.040391	0.0026
Genişletilmiş Avrupa-Ticaret Dengesi	G.Avrp	-3.179624	-3.040391	0.0384
Genişletilmiş Atlantik-Ticaret Dengesi	G.Atlntk	-4.472245	-3.040391	0.0029
Genişletilmiş Karadeniz-Ticaret Dengesi	G. K.Dnz	-4.469323	-3.040391	0.0029
Genişletilmiş Doğu Ticaret Dengesi (Orta/Uzak/Yakın Doğu ve Afrika)	G. Doğu	-5.404024	-3.052169	0.0005
Türkiye Sermaye-Finans Dengesi	Srmy-Fin	-4.675010	-3.098896	0.0031
Türkiye Yatırım Dengesi	Ytrm	-4.455486	-3.040391	0.0030
Türkiye Faiz Dışı Fazla	FAİZDF	-4.247762	-3.040391	0.0045
TCMB Rezervleri	Rzv	-3.459750	-3.052169	0.0231
Türkiye Yıllık Mevd.Faiz Getirisi	Mvd.F.Get.	-4.402599	-3.065585	0.0040
Türkiye Kamu Borçlanma Gereği	KKBG	-3.632135	-3.040391	0.0157
Türkiye Eğitim Harcamaları	Eğtm	-4.017814	-3.040391	0.0072
Türkiye Sağlık Harcamaları	Sğlk	-4.950969	-3.040391	0.0011
Türkiye Savunma Harcamaları	Svnm	-3.910658	-3.040391	0.0090
Türkiye Ağırhalklanmış Ücret Endeksi	Ücrt	-4.609804	-3.040391	0.0022
Türkiye İşsiz Sayısı	İşzlik	-3.895281	-3.040391	0.0093
Türkiye GINI Endeksi	GİNİ	-3.145520	-3.052169	0.0420
Türkiye Açıklık Endeksi	Açık.End.	-4.242641	-3.040391	0.0046
Türkiye Afet, Göç ve Savaş Etkileri	Aft.Svs.Göç	-8.605646	-3.040391	0.0000

G. Avrp; AB(28) ve diğer Avrupa ülkelerini, G. Atlntk; Kuzey-Orta ve Güney Amerika, Karayipler, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı, G. K.dnz; Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyeleri ile Türki Cumhuriyetleri, G. Dogu; Afrika, Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile Diğer Asya ülkelerini kapsar. Seriler TUIK ihracat-ithalat verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3 serilerin durağanlık test istatistikleridir. Test istatistiklerine göre aynen t testlerinde geçerli olan t hesap>t tablo durumunda boş hipotezin rededilmesi gibi burada da düzey>kritik değer durumunda boş hipotez red edilir. Bir seri kaçınıcı dereceden durağan ise, yani Y serisi $\Delta Y \square$ 'ye göre kaçınıcı farkta durağan hale geliyorsa o dereceden eş-bütünleşiktir.

Örneğin, düzey seviyede durağan bir seri I(0) düzeyinde durağan veya birinci farkta durağan hale gelen bir seri I(1) olarak ifade edilir. Çalışmada sahte regresyon ile karşılaşmamak için yalnızca I(1) düzeyinde durağan, birinci dereceden eş-bütünleşik serilerle ilerlemeye karar verilmiş ve düzey durağan serilere gerek tablo 3'te gerekse çalışmanın geri kalanında yer verilmemiştir.

4.2.2.Engle-Granger Koentegrasyon Testi ve EKK Yöntemi

İktisadi olarak aralarında uzun dönem veya denge ilişkisi olan iki değişken koentegre olduğu gibi, ekonomik teoriler de SAGP veya Fisher miktar teorisindeki gibi denge ilişkileriyle ifade edilir. (Gujarati, 2003:822) Serilerin durağanlıkları özellikle tek veya çok değişkenli regresyonlarda ayrıca önemlidir. Çünkü koentegre iki veya daha fazla değişken, regresyon analizinde ilişkiye girdiklerinde aralarındaki uzun dönemli ilişki kaybolup sonuçlar hatalı sahte regresyona dönebilir. Bu nedenle serilerin durağanlıklarının yanında regresyon sonrası koentegrasyon dereceleri de test edilir. Seriler arasında uzun dönem ilişkinin tespit edilmediği durumlarda ise Engle-Granger tarafından geliştirilen hata düzeltme metoduyla seriler arasındaki kısa süreli ilişki üzerinden yine aynı seriler arasındaki uzun süreli ilişkiye ulaşılabilir. (Gujarati,

2003:830) Koentegrasyon testinde regresyon kalıntılarının derece durağanlıkları da zaman serilerindeki gibi test edilir. (Gujarati, 2003:822) Engle-Granger yönteminde; seriler birim kök testlerine göre aynı dereceden durağan ise EKK yöntemi uygulanıp kurulan regresyonun hata teriminin durağanlığı da test edilir. (Engle&Granger, 1987) Bu nedenle çalışmada EKK yönteminin yanında tüm regresyonların koentegrasyon dereceleri Engle-Granger Koentegrasyon testleri ile sınanmış, tüm regresyon denklemleri için tutarlı sonuçlara ulaşıldığından (ECM) hata düzeltme modeline gerek bulunmamıştır. Basit EKK yöntemi bağımlı ve bağımsız iki değişken arasındaki ilişkiyi incelerken çok değişkenli regresyon analizi en az iki bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini inceler. Y1 bağımlı, X2 ile X3 bağımsız değişkenlerken β_1 , β_2 ve β_3 kısmi regresyon katsayıları olarak, basit bir çoklu doğrusal regresyon fonksiyonu (PRF) kabaca $Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + u_i$ şeklindedir. (Gujarati, 2003:202-208)

4.3. Uygulama: Türkiye, Global Cari Dengesizlikler, Kapsayıcı Büyüme ve Bölgesel Senaryolar: Avrupa, Orta-Uzak-Yakın Doğu ile Afrika, Karadeniz ve Atlantik Havzaları

EKK yaklaşımı çoklu regresyon analizlerinden oluşan uygulama kısmının ilk bölümü; global cari dengenin Türkiye büyümesindeki etkisini, ikinci bölümü; Türkiye büyümesi için kurulabilecek en kapsamlı regresyon modelini, üçüncü bölümü; büyüme sürecinde cari denge ve global dengesizliklerin eş-zamanlı analiz imkanını, son bölüm ise Avrupa, Orta Doğu, Karadeniz ve Atlantik Havzaları olarak tanımlanan dört alt havza ile yapılan bölgesel ticaretin yanında, havzalara göre farklılaşan ekonomik parametrelerin Türkiye büyümesi üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Regresyon denklemlerine iktisadi olarak anlamlı sonuç vermesi beklenen en geniş tanımlı kümeden başlanmış, sonrasında ekonometrik olarak anlamsız sonuç veren bağımsız değişkenler elenerek en geniş tanımda en anlamlı sonucu veren fonksiyona ulaşılmıştır. Bu çerçevede

her bir denklem için ilk olarak öncelikler belirlenmiş, sonra en geniş tanımlı regresyon modeli kurulmuş, istatistik testlerinin anlamlılıklarına göre yapılan revizyonlarda anlamlılık sınamaya testlerini geçemeyen hiçbir modele yer verilmiştir.

4.3.1. Türkiye ve Global Cari Dengesizlikler Sınaması

Türkiye büyümesinde küresel cari denge(sizlik)lerin etkisinin ölçülmesi amacıyla kurulan modelin önceliği, global cari denge serisi modelden dışlanmadan en yüksek anlamlılık derecesine sahip regresyona ulaşmaktır. Bu çerçevede ekonometrik olarak anlamlı sonuç veren en geniş kapsamlı model sırasıyla; global cari denge, yatırım düzeyi, rezerv düzeyi, faiz dışı fazla ve savunma harcamaları serilerinden oluşmaktadır. Tüm bu bağımsız değişkenler 1996-2017 yılları arasında Türkiye GSYİH'sının %98'ini açıklamaktadır. Global cari denge ve faiz dışı fazlada görülen birim düşüşler Türkiye büyümesinde sırasıyla yüzde 1.77 ve 1.60 artışı; yatırım, rezerv ve savunma harcamalarındaki birim artışlar ise milli gelirden sırasıyla yüzde 2.45, 1.55 ve 4.30 oranlarında düzelmeyi tetiklemiştir. Beklendiği gibi Engle-Granger koentegrasyon testi pozitif, ADF otokorelasyon testi ise negatif sonuçlu nihai fonksiyon aşağıdaki formu almıştır.

$$\text{Log}Y = C(1)*\text{Glb.CD} + C(2)*\text{Ytrm} + C(3)*\text{Rzv} + C(4)*\text{FaizDF} + C(5)*\text{Svnm} + C(6)$$

$$\text{Log}Y = -1.77*\text{Glb.CD} + 2.45*\text{Ytrm} + 1.55*\text{Rzv} - 1.60*\text{FaizDF} + 4.30*\text{Svnm} + 19.93$$

Buna göre Türkiye büyümesi, global denge merkeze alınıp incelendiğinde yatırımların etkisi sermaye-finans hesabının etki gücünden baskın ve daha anlamlı sonuç vermiştir. Bu nedenle regresyonda sermaye-finans dengesi değil yatırım miktarı yer almıştır. Devletin tasarruf eğiliminin yanında borç çevrim gücünü de yansıtan faiz dışı fazla global dengeyle önemli ilişki içindeyken rezerv miktarı da bu dönünün önemli bileşenidir. 1996-2017 için savunma harcamaları büyüme sürecini desteklerken aslında global cari dengeyle olan ilişkisi de kopmamıştır. Diğer taraftan gelir dağılımı,

ücret, işsizlik ve afet-göç-savaş ortamlarına bağlı olumlu/olumsuz gelişmelerin yanında, Türkiye cari hesap dengesi, eğitim ve sağlık harcamaları da global cari denge ile eşanlı olarak büyümede açıklayıcı görülmemiştir.

4.3.2. Türkiye ve Kapsayıcılığın Sınırları

Türkiye büyümesinde kapsayıcılık sınırları, cari denge eksenli olarak test edilmek istendiğinden, kurulan modelde Türkiye cari denge serisinin bir bağımsız değişken olarak dışlanmamasının yanında, en yüksek anlamlılığa sahip fonksiyona ulaşılmak hedeflenmiştir. En yüksek anlamlılıktaki en kapsamlı fonksiyon için Türkiye cari dengesi, yatırım düzeyi, rezerv düzeyi, savunma harcamaları ve işsizlikte görülecek birim değişimler ülke büyümesine sırasıyla yüzde 6.64; 1.91; 1.05; 2.52 ve 5.88 oranında katkı sunarken ilginç biçimde eğitim harcamalarındaki birim değişim ile büyüme arasında negatif yönlü yüzde 1.53'lük ilişki görülmüştür. Otokorelasyon ve koentegrasyon testleri ile desteklenen nihai fonksiyonda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni topluca açıklama gücünü yansıtan düzeltilmiş R kare değeri yüzde 99'dur.

$$LOGY = C(1)*Tr.CD + C(2)*Ytrm + C(3)*Rzv + C(4)*Eğtm + C(5)*Svnm + C(6)*İşzlik + C(7)$$

$$LOGY = 6.64*Tr.CD + 1.90*Ytrm + 1.045*Rzv - 1.52*Eğtm + 2.51*Svnm + 5.88*İşzlik + 19.90$$

Eğitim harcamaları; merkezi sınav, demirbaş vb. tüm giderleri kapsadığından burada nitelik veya niceliksel bir sorunsala dair bulgular vardır. Bunun yanında Türkiye cari dengesiyle global cari denge eş zamanlı olarak büyüme sürecine katkı sunmazken, Türkiye cari dengesi bağımsız olarak değerlendirildiğinde de anlamlılık açısından global dengeyi aşmaktadır. Sermaye-finans dengesi büyüme üzerinde açıklayıcı değilken yatırım oranı yine rezerv miktarıyla birlikte büyümenin önemli bileşenidir. Kamunun etkinliği açısından faiz dışı fazla anlamlı değilken eğitimde ters, savunma harcamalarında ise eş yönlü kurulan ilişki eğitimde değişim ihtiyacına işaret etmektedir. Bu kısıtlı modelde sağlık sektörü, gelir dağılımı, ücret veya afet-göç-savaş ortamlarına bağlı çalkantılar ile

büyüme arasında anlamlı ilişki görülmezken işsizlik ile kurulan anlamlı ilişki, kapsayıcılık açısından önemlidir. 1996-2017 arasında gelir dağılımı ve ücretlerin beklenenin altında gelişim göstermesi ile işsizliğin büyüme ile kurduğu eş yönlü ilişki tutarlılık taşır.

4.3.3. Genişletilmiş Bölgesel Senaryolar ve Türkiye Ekonomisinde Kapsayıcılık: Avrupa, Orta Doğu, Karadeniz ve Atlantik Havzaları

Avrupa: Avrupa ticaret dengesi bağımsız değişken olarak dışlanmadığında bölgesel ticarete Türkiye büyümesine katkı sağlayan parametreler yatırım ve işsizlik düzeyi ile afet, savaş ve göç hareketlerine bağlı dalgalanmalardır. Bölgesel ticaret, yatırım ve işsizlik düzeylerinde görülen birim değişimler büyüme sırasıyla yüzde 1.33, 2.02 ve 6.84 oranında eş yönlü etki yaratırken gölge değişken olarak tanımlanan afet, savaş ve göç hareketleri bu dönemde büyüme sürecini negatif yönde yüzde 0.04 etkilemiştir. Son yıllarda yakın coğrafyamızda yaşanan çatışma ve insani krizlerin Avrupa merkezli analizde anlamlı sonuç taşınması iktisaden oldukça tutarlıdır. Bağımsız değişkenlerin beraberce, bağımlı değişkeni açıklayıcılığını yansıtan düzeltilmiş R kare değeri yüzde 99 ve nihai fonksiyon aşağıdadır.

$$LOGY = C(1)*G.Avrp + C(2)*Ytrm + C(3)*İşzlik + C(4)*Aft.Svş.Göç + C(5)$$

$$LOGY = 1.33*G.Avrp + 2.01*Ytrm + 6.84*İşzlik - 0.044*Aft.Svş.Göç + 19.96$$

Avrupa ticareti merkeze alınınca cari denge, ulusal veya küresel düzeyde Türkiye büyümesinde etkin değilken, tıpkı diğer bölgesel analizlerdeki gibi Avrupa için de sermaye-finans hesabı değil ancak yatırımlar açıklayıcı düzeydedir. Kamu maliyesi etkinliğini yansıtan faiz dışı fazla, rezerv miktarı ve sermaye-finans hesabının eş-zamanlı olarak denklem dışında kalması; ticari ilişkilerde, real piyasanın para piyasası üzerindeki baskınlığını işaret eder. Bu anlamı ile 2000'ler öncesi dönemin en büyük problemi kabul edilen kur oynaklığına bağlı finansal kırılğanlıkların eskiye oranla zayıfladığı anlaşılır. İşsizlik ile büyüme arasında ters yönlü ilişki varken,

refah göstergeleriyle anlamlı bir ilişkinin yoksunluğu, özellikle emek piyasası ve gelirin dağıtım mekanizmalarına yönelik iyileştirme ihtiyacına dikkat çeker. Ortak dinamikleri paylaşan afet, savaş ve göç hareketleri de aynı çerçevede değerlendirilirse, Türkiye-Avrupa arasında müzakere enstrümanına dönüşen Suriye merkezli insani krizin yarattığı siyasi gerginlik kadar, göç hareketlerinin de işgücü ve real piyasalarda baskı yarattığı anlaşılır.

Orta-Uzak-Yakın Doğu ve Afrika: Coğrafik olarak Çin ve Afrika ülkeleri ticaretini de kapsayan havza için dış ticaret dengesi, rezerv düzeyi ve savunma harcamalarında görülen birim artışların Türkiye büyümesine sırasıyla yüzde 5.97; 3.11 ve 5.21 oranında eş yönlü etki yarattığı; bağımsız değişkenlerin R kare değerine göre büyümenin yüzde 95'ini açıkladığı; otokorelasyon ve koentegrasyon testlerinin de sonuçları desteklediği görülmüş; buna göre nihai fonksiyon aşağıdaki formu almıştır.

$$LOGY = C(1)*G.Doğu + C(2)*Rzv + C(3)*Svnm + C(4)$$

$$LOGY = 5.96*G.Doğu + 3.11*Rzv + 5.21*Svnm + 20.11$$

Bu eksenin sonuçlarına göre yatırım ve sermaye-finans dengesi uzun dönem Türkiye büyümesinde açıklayıcı değil veyahut ihmal edilebilecek derecede düşük, para piyasaları için çıpa görevi gören rezerv miktarı ise büyüme süreci ile eş yönlüdür. Savunma harcamaları da bu eksenle büyüme ile eş yönlü hareket ederken cari denge kadar kapsayıcılığın birinci derece göstergeleri kabul edilen gini katsayısı, ücret ve işsizlik düzeyleri, eğitim ve sağlık harcamaları ile afet-göç-savaş çalkantıları da iktisaden anlamlı bulunmamıştır.

Karadeniz: Ekopolitik olarak enerji ikmal güzergahlarını içerisine alan bu coğrafyada bölgesel ticaret, global cari denge ve işsizlikteki birim değişimlerin büyüme üzerinde eş-yönlü yüzde 9.36; 3.39 ve 0.0001 etki yarattığı görülmüştür. Global denge(sizlik)ler çift kutuplu siyasi düzenin

sınırlarını yansıtan bu enerji hattı boyunca yüksek anlamlılıktadır. Elde edilen bulgular aynı zamanda Avrupa'ya uzanan enerji pazarının iktisaden ihmal edilemeyecek düzeyde baskın ve etkin olduğunu destekler. Kapsayıcılık boyutunda ise işsizlik ile büyüme arasında görülen ters ilişki gini katsayısı ile ücret düzeyleri arasında kurulamayan ilişkinin yokluğunu destekler. Global denge(sizlik)lerle kurulan anlamlı ilişkiyi yatırım, sermaye-finans veya rezerv kalemlerinden hiç birisi desteklenmediğinden, coğrafi ticaret profilinde parasal değişkenlerin kırılma baskısı yok düzeyinde olsa da global cari akımların etkinliği ihmal edilmemelidir. Otokorelasyon ve koentegrasyon sonuçlarının desteklediği nihai fonksiyon aşağıdaki formu alır.

$$LOGY = C(1)*G.K.Dnz + C(2)*Glb.CD + C(3)*İşzlik + C(4)$$

$$LOGY = 9.35*G.K.Dnz + 3.38*Glb.CD + 0.0001*İşzlik + 20.15$$

Karadeniz bölgesi sonuçları ekopolitik önemdeki üç konuya mercek tutar. Sırasıyla; global dengenin yüksek anlamlılık düzeyi başlı başına, AB dahil olarak entegrasyon hareketlerinin güç merkezleri ile yeknesaklığını ispatlar; parasal hiçbir göstergenin anlamlılık yakalayamamış olmasına rağmen global denge(sizlik)lerin etkin sonuç yakalaması, başarılı yönetildiği taktirde Türkiye'nin finansal kırılmalara karşı çıpa vazifesi görebilecek bir ticari eksene sahip olduğunu gösterir; işsizlik-büyüme arasındaki ilişki nedeniyle emek piyasasının bu coğrafyada ayrı bir öneme haiz olduğu görülür. Özellikle Türki Cumhuriyetler ile karşılıklı ilerleyen işgücü hareketliliğinin başarılı yönetimi yanında, yeknesak bu coğrafya ile yaratılan gelirin etkin dağılımı da bu açıdan önemlidir. İşsizlik ve büyüme ilişkisinde bu ayrıntı ihmal edilmemelidir. Çünkü kapsayıcılık açısından bakıldığında, bu coğrafyada hem emek hem de sermaye piyasalarının kapsayıcılığının yükseltilmesi ihtiyacı dikkat çekmektedir.

Atlantik: Kıtık veyahut bolluk kavramlarından yola çıkıldığında güçlü

sermaye akımları kadar global denge(sizlik)lerin de merkezi kabul edilen Atlantik havzasında bölgesel ticaret dengesi, global cari denge, faiz dışı fazla büyümeye eş-yönde yüzde 1.34; 5.26; 2.31 ve afet-savaş-göç parametresi Avrupa ile benzer olarak ters yönlü yüzde 0.12 oranında etki yaratır. Otokorelasyon ve koentegrasyon testlerinin desteklediği fonksiyon için bağımsız değişkenlerin beraberce büyümeyi açıklayıcılığını yansıtan düzeltilmiş R kare değeri yüzde 93 ve nihai fonksiyon aşağıdaki gibidir.

$$LOGY = C(1)*G.Atlntk + C(2)*Glb.CD + C(3)*FaizDF + C(4)*Aft.Svş.Göç + C(5)$$

$$LOGY = 1.34*G.Atlntk + 5.26*Glb.CD + 2.31*FaizDF - 0.12*Aft.Svş.Göç + 20.39$$

Bu coğrafyada yatırımlar, sermaye-finans ve rezerv düzeyleri global cari denge ve faiz dışı fazla karşısında anlamlı değildir. Faiz dışı fazla, kamusal borç çeviriminin etkisi üzerinden para piyasaları için de bir gösterge niteliğinde olduğundan aslında bu bölge için özel kesimden ziyade kamu kesiminin borçluluk düzeyinin büyüme ile ilişkili olduğu anlaşılır. İncelenen dönem boyunca faiz dışı fazlada görülen iyileşmenin aksi olarak eğitim, sağlık, savunma gibi temel ve gini katsayısı, istihdam, ücret düzeyleri gibi kapsayıcılık parametrelerinde anlamlılık yakalanamamış, ancak afet-savaş ve göç hareketlerine bağlı olarak büyüme süreci ters yönlü gelişmiştir. Avrupa merkezli dengeden farklı ve Karadeniz regresyonuyla benzer şekilde global dengeye olan bağlılık; dışsal etkenler ile bunlara bağlı kırılmalıkların bu coğrafyada etkili olduğunu göstermektedir. Burada unutulmaması gereken nokta, Türkiye ekonomisinin büyüme bağlamında bu süreçten pozitif kazanım elde etmiş olmasıdır. Avrupa ve Karadeniz eksenli analizlerde işsizliği besleyen büyümenin bu bölgede etkin bulunmazken, faiz dışı fazlanın global denge ile beraber etkin bulunması nispi olarak bölge ticaretinin kapsayıcılığını desteklediğini gösterir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak dünya ekonomik dengesinin aslen küresel ekonomik dengesizliklerin yönetimi üzerine kurulu olduğu tezinden hareket eden “global dengesizlikler” yaklaşımı, bu küresel eşitsizlik tablosuna karşı çizilebilecek iki farklı gelişme yoluna dikkat çeker. Bahse konu gelişim yollarından ilki; küresel dengesizliklerin küresel ölçekteki dengesiz kalkınma süreçleri ile bertaraf edilip refahın tesis edilmesiye diğeri; bu tablodaki büyüme performanslarının en iyi ihtimal ile ülkeler arasında “bolluk” ve “kıtlık” arasında salınıp refaha dönüşmeden zenginlik ile beraber yoksulluk veya yoksulluk ile beraber zenginlik üreten bir mekanik şekilde ilerleyeceği gelişim yoludur.

Kapsayıcı büyümeye bu açıdan bakıldığında “global dengesizlikler” ile arasındaki karşılıklı bağımlılık ve bu bağımlılık derecesinin önemi netleşmiş olur. Denge(sizlik)ler üzerinden seçilecek ikinci gelişim yolu; ekonominin de ötesinde bir ülkenin normatif açıdan ıskaladığı tüm sosyo-ekonomik ve beşeri değerleri ifşaa eder. Bu tespit önemlidir. Çünkü teoride kusursuz piyasalar üzerinden izah edilen ekonomik dengelerin küresel veyahut ulusal sistem içinde aksak rekabet şartlarıyla şekillendiğinin kabulüdür ve “kapsayıcı büyüme” ancak aksak rekabetin doğuran nedenlerin tedavisi ile mümkündür. Sonuçta ekonomik açıdan seçilmesi gereken gelişim yolu ikinci gelişim yolunun sosyo-ekonomik ve beşeri eksikliklerini giderici politikaları da içeren bir iktisadi gelişim çizgisidir. Dengesiz kalkınma yaklaşımlarının küresel ekonomide bir yansıması vardır ancak zenginlik ve yoksulluğu refaha dönüştürecek parametrelerin tespitinde küresel menülerin ötesinde beşeri hassasiyet ile oluşturulmuş ulusal göstergelerin esas alınması gerekir ki bu parametreler “kapsayıcılık parametresi” olarak tanımlanabilir. Anlaşıldığı gibi bu parametrelerin belirlenmesinde ülkelerin kendi doku ve problemleri dikkate alınmalıdır.

Şüphesiz kapsayıcılık üzerinde “yumuşak güç” etkisi yaratan pek çok beşeri göstere bulunur ve bu tür değişkenler sosyolojik yorumların ötesinde bütünlüklü bir tablonun içinde anlamlandırılmalıdır. Ancak bu çalışmanın amacı böyle bir indeks oluşturmanın ötesinde her ülkenin zaten bu türden bir “kapsayıcılık derecesi”ne sahip olduğu kabulünden hareketle ekonomik parametrelere içerilmiş bu türden bir katsayının yorumlanması gayretidir. Çalışmada kapsayıcılık açısından referans noktası olarak küresel ve ulusal düzeyli cari hesap dengesi seçilmesinin nedeni “kapsayıcı büyüme” ve “global dengesizlikler” yorumlarının aynı sorunlara biri nitelik diğeri nicelik olarak farklı zaviyelerden yorum getirdiklerinin tespitidir.

Bu minvalde çalışmada global cari dengesizlikler, Türkiye cari dengesi ve kapsayıcı büyümenin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi bölgesel dinamikler ile beraber değerlendirilmiştir. Türkiye büyümesinde küresel cari denge(sizlik)lerin etkisinin ölçülmesi amacıyla kurulan modelde; global cari denge, yatırım düzeyi, rezerv düzeyi, faiz dışı fazla ve savunma harcamaları anlamlı görülmüş; yatırımların etkisi sermaye-finans hesabının etki gücünden daha anlamlı sonuç vermiş, savunma harcamaları küresel denge içerisindeki yerini vurgulamış, devletin tasarruf eğiliminin yanında borç çevirim gücünü de yansıtan faiz dışı fazla ve rezerv miktarı global dengeyle önemli düzeyde ilişkili görülmüş, önemli bir tespit olarak ülke cari dengesi ile global dengenin eşzamanlı hareket etmediği de tespit edilmiştir. Diğer taraftan kapsayıcılığın sosyal boyutlarında etkin görülen gelir dağılımı, ücret, işsizlik, afet-göç-savaş ortamlarına bağlı olumlu/olumsuz gelişmeler, eğitim ve sağlık harcamaları global cari denge ile eş zamanda açıklayıcı görülmemiştir.

Türkiye büyümesi ülke cari dengesi üzerinden değerlendirildiğinde ise ülke cari dengesine eşlik eden iktisadi değişkenler yatırım ve rezerv düzeylerinin yanında eğitim ve savunma harcamaları ile işsizlik

oranı olmuştur. Tüm iktisadi değişkenler büyüme ile beklenen yönde eş-yönlü ilişkiye girerken eğitim harcamalarının büyüme ile ters yönlü ilişkisi nitelik veyahut niceliksel bir sorunsala dikkat çekmektedir. Eğitim harcamaları ile tespit edilen ters yönlü ilişki, örneğin ülkeden ülkeye değişen güvenlik ihtiyaçlarına bağlı olarak, savunma harcamaları açısından daha esnek yorumlanabilir olsa da eğitim gibi beşeri bir bilim açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir tespittir. Kapsayıcılığın temel sosyal parametreleri sayılabilecek sağlık hizmetleri, gelir dağılımı, ücret ve afet-göç-savaş ortamlarına bağlı herhangi bir iktisadi ilişki tespit edilmemesine rağmen işsizlik ile kurulan anlamlı ilişki; gelir dağılımı ve ücretlerin beklenenin altında gelişim göstermesine bağlı olarak işsizliğin büyüme ile eş yönlü ilerlediğini gösterir ki bu da gelir adaleti ile işsizlik ve ücret düzeyini kısır bir döngüye mahkum eder.

Bölgesel ticaret ile beraber Türkiye büyümesinin tamamlayıcı parametreleri ayrıştırıldığında Avrupa Havzası için yatırım, işsizlik ve afet, savaş ve göç hareketlerine bağlı dalgalanmaların büyüme dinamiklerini tanımladıkları görülürken bu coğrafyada sermaye-finans hesabının değil ancak yatırım pozitif ve göç negatif sonuca ulaşılmış olması, Türkiye-Avrupa arasında müzakere enstrümanına dönüşen Suriye merkezli insani krizin yarattığı siyasi gerginlik kadar, göç hareketlerinin de işgücü ve real piyasalarda baskı unsuru olarak varlığını destekler.

Coğrafi olarak Çin ve Afrika ülkeleri ticaretini kapsayan havza için bölgesel ticaret verilerinin rezerv düzeyi ve savunma harcamaları ile anlamlı ilişki içinde oldukları görülürken bu coğrafyanın kapsayıcılık parametreleri içerisinde gösterilen hiçbir sosyal göstereyi desteklemiyor oluşu dikkat çekicidir.

Eko-politik açıdan enerji güzergahlarını kapsayan geniş Karadeniz Havzası ticaretinin global denge ve işsizlik ile eş-yönlü ilerlediği görülüp, sonuçlar üç önemli konuya mercek tutmuştur. İlk olarak, global dengenin yüksek anlamlılık düzeyi AB dahil

olarak entegrasyon hareketlerinin güç merkezleri ile yeknesaklığını gözler önüne sermiş; ikinci olarak, finansal göstergelerin global cari denge(sizlik)ler yanında anlamsızlaşmasına rağmen Türkiye'nin yakın havzasında alternatif finans kuşağı kuran ticari bir eksene sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu finansal eksenin emniyet subabı işlevi görebileceği kadar çift yönlü atak tehlikesini de bünyesinde barındırdığı göz ardı edilmemeli. Ulusal-ulus aşırı finans ataklarına alternatif mekanizmalar geliştirilmelidir. Tekrar bölgesel çözümleme sonuçlarına dönersek işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkinin global denge haricindeki hiçbir sosyo-ekonomik parametre ile bağ kurmaması emek ve sermaye piyasaları arasındaki kopukluğa, başka bir ifadeyle zenginliğin dağılımı ile gelir dağılımı arasındaki farkın önemine işaret eder.

Güçlü sermaye akımlarının yanında global denge(sizlik)lerin de merkezi kabul edilen Atlantik coğrafyasında global cari denge, faiz dışı fazla ve afet-savaş-göç parametreleri etkin değişenler olarak öne çıkarken yatırım ve rezerv düzeyleri ile sermaye-finans dengesinin bu coğrafya özelinde etkinliğinin olmadığı görülmüştür.

Avrupa ve Karadeniz eksenli analizlerde işsizliği besleyen türden bir büyüme bu coğrafyada görülmezken mali disiplin ile beslenen büyüme yolunun kapsayıcılıkla pozitif ilişkisi savunulabilir.

Çalışmada elde edilen bulgular üç başlıkta toplanabilir. İlk olarak, global dengesizlikler ile ülke cari dengesi eş-anlı olarak incelenmelidir. Çünkü Türkiye özelinde ispat edilmiştir ki global veyahut cari denge değişkenlerinden en az birisi bizzatı büyüme sürecinin asli unsurudur. İkinci olarak, anlaşılmıştır ki cari denge(sizlik)ler ile büyümenin kapsayıcılığı tartışmalarının paylaştığı çok geniş bir çözüm kümesi mevcuttur ve en az sosyoekonomik bileşenler kadar cari denge düzeyi de kapsayıcılık ile birinci dereceden ilişiktir. Çünkü cari denge ve büyümenin finansmanının gelir dağılımı üzerindeki etkisi göz ardı edildikçe kapsayıcılığın tespiti mümkün olmayacaktır. Son olarak görülmüştür ki ekonomik coğrafya kadar göç, afet, savaş, savunmaya dair siyasi coğrafyanın kapsayıcılığı ile ilişkili parametreler de kapsayıcı büyümenin çözüm kümesinde yer almalıdırlar.

KAYNAKÇA:

1. ALİ, Ifzal& Son, Hyun Hwa (2007). Measuring Inclusive Growth. Asian Development Review. Vol. 24, No. 1, pp.11-31.
2. BHALLA, Sheila (2007). Inclusive Growth? Focus on Employment. Social Scientist. Vol. 35, No. 7/8, pp. 24-43.
3. CABALLERO, R., Farhi, E.& Gourinchas, P.O. (2008). An Equilibrium Model of 'Global Imbalances' and Low Interest Rates. American Economic Review. 98:1, pp. 358-393.
4. CHINN, Menzie D. (2005). Getting Serious about the Twin Deficits. Council on Foreign Relations Special Report, No. 10, Council on Foreign Relations Press.
5. CHINN, Menzie D. (2013). Global Imbalances. In Caprio, Gerard (ed), The Evidence and Impact of Financial Globalization (Vol. 3, pp 67-79). Oxford: Elsevier Inc..
6. CHINN, M.D., Eichengreen, B.& Ito, H.(2011). A Forensic Analysis of Global Imbalances. NBER, No. 17513.
7. CHINN, M.D.& Ito, Hiro (2008). Global Current Account Imbalances: American Fiscal Policy versus East Asian Savings. Review of International Economics, Wiley Blackwell, Vol. 16(3), pp. 479-498.
8. DOOLEY, Michael P., Folkerts-Landau, David& Garber, Peter (2003). An Essay on the Revived Bretton Woods System. NBER, No. 9971.

9. ENGEL, Charles& Rogers, John H. (2006). The U.S. Current Account Deficit and the Expected Share of World Output. NBER, No. 11921.
10. ENGLE, R.&Granger, C.V. (1987). Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, Vol. 55, pp. 251-263.
11. FRANKEL, Jeffrey& Wei, Shang-Jin (1995). Emerging Currency Blocs. In (ed) Genberg, Hans (2012), *The International Monetary System: Its Institutions and its Future* (pp. 111-143). Berlin: Springer.
12. GROSSE, M., Harttgen, K.& Klasen, S. (2008). Measuring Pro-Poor Growth in Non-Income Dimensions. *World Development*. Vol. 36, No. 6, pp. 1021–1047.
13. HABITO, Cielito F. (2009). Patterns of Inclusive Growth in Asia: Insights from an Enhanced GrowthPoverty Elasticity Analysis. ADBI Working Paper Series. No. 145. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
14. IANCHOVICHINA, Elena& Lundstrom, Susanna (2009). Inclusive Growth Analytics: Framework and Application. Policy Research Working Paper. No. 4851. Washington: World Bank.
15. IANCHOVICHINA, Elena, Lundstrom, Susanna& Garrido, Leonardo (2009). What is Inclusive Growth. Erişim Tarihi: 26.02.2011, <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1218567884549/WhatIsInclusiveGrowth20081230.pdf>.
16. KAKWANI, Nanak& Pernia, Ernesto (2000). What is Pro-poor Growth?. *Asian Development Review: Studies of Asian and Pacific Economic Issues*. Vol. 18, No. 1. Philippines: Asian Development Bank.
17. KAKWANI, Nanak& Son, Hyun Hwa (2005). On Assessing Pro-poorness of Government Programmes: International Comparisons. International Poverty Center-Working Paper. No. 6. New York: UNDP.
18. KAKWANI, N., Khandker, S.& Son, H.H. (2004). Pro-poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies. IPC-IG Working Paper. No. 1. Brasília: International Policy Centre for Inclusive Growth.
19. KENNEDY, Mike& Sløk, Torsten (2005). Are Structural Reforms the Answer to Global Current Account Imbalances?. *OECD Economic Studies* No. 41.
20. KLASSEN, Stephan (2010). Measuring and Monitoring Inclusive Growth: Multiple Definitions, Open Questions, and Some Constructive Proposals. ADB Sustainable Development Working Paper Series. No. 12. Philippines: Asian Development Bank.
21. KRAAY, Aart (2004). When Is Growth Pro-Poor? Cross-Country Evidence. IMF Working Paper. No. 4/47. Washington: International Monetary Fund.
22. MCKINLEY, Terry (2010). Inclusive Growth Criteria and Indicators: An Inclusive Growth Index for Diagnosis of Country Progress. ADB Sustainable Development Working Paper Series. No. 14. Philippines: Asian Development Bank.
23. RAUNIYAR, Ganesh& Kanbur, Ravi (2010). Inclusive Development: Two Papers on Conceptualization, Application, and the ADB Perspective. Philippines: Asian Development Bank.
24. RAVALLION, Martin& Chen, Shaohua (2003). Measuring Pro-poor Growth. *Economics Letters*. No: 78, pp. 93–99.
25. SAMANS, R., Blanke, J., Drzeniek Hanouz, M.& Corrigan G. (2017). *The Inclusive Growth and Development Report 2017*. Geneva: World Economic Forum.

26. SOLT, Frederick (2017). The Standardized World Income Inequality Database. *Social Science Quarterly*. 97, SWIID Version 6.1.
27. SON, Hyun Hwa& Kakwani, Nanak (2008). Global Estimates of Pro-Poor Growth. *World Development*. Vol. 36, No. 6, pp. 1048–1066.
28. UNDP (2018). What is Inclusive Growth. Erişim Tarihi: 27.02.2018, <http://www.ipc-undp.org/what-inclusive-growth>.
29. WHITE, Howard& Anderson, Edward (2001). Growth versus Distribution: Does the Pattern of Growth Matter. *Development Policy Review*. Vol. 19, Issue 3, pp. 267–289.
30. World Bank (2018). World Development Indicators: Poverty Rates at International Poverty Lines. Erişim Tarihi: 25.08.2018, <http://wdi.worldbank.org/table/1.2.2>.
31. MF (2018). IMF Data Mapper. Erişim Tarihi: 27.08.2018, <http://www.imf.org/external/datamapper/BCA@WEO/TUR>.